

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาบทบาทขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่า : ศึกษากรณีป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมืองและอำเภอแควดำ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยเสนอผลการวิจัยโดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของป่าชุมชนโคกหินลาด
2. บทบาทขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด
3. ผลกระทบต่อชาวบ้านจากการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด

ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพทั่วไปของป่าชุมชนโคกหินลาด จังหวัดมหาสารคาม เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิจัย บทบาทขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่า : ศึกษากรณีป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมืองและอำเภอแควดำ จังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

ข้อมูลพื้นฐานของป่าชุมชนโคกหินลาด

1. สภาพทั่วไปและพัฒนาการของป่าชุมชนโคกหินลาด

1.1 สภาพทั่วไป ป่าชุมชนโคกหินลาดอยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคามไปทางทิศใต้ บนพื้นที่ติดกับทางหลวงแผ่นดิน สายอำเภอวาปีปทุม-มหาสารคาม กิโลเมตรที่ 14-16 ทั้งสองด้าน สภาพป่าเป็นป่าเต็งรัง ส่วนหนึ่งเป็นป่าต้นน้ำที่ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำโคกก่อและลำน้ำห้วยคะคาง มีความยาว 35 กิโลเมตร สภาพป่าในปัจจุบันมิได้เป็นป่าใหญ่ผืนเดียวเช่นในอดีต แต่แบ่งออกเป็น 3 แปลง เนื่องจากมีการบุกรุกเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในอดีตและรัฐบาลได้ออกเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.ให้กับชาวบ้านในระหว่างปี พ.ศ. 2538 – 2540 เหลือเป็นพื้นที่เวนคืนจากชาวบ้านและมีสภาพป่าเป็นแปลงแยกกันดังกล่าว

ลักษณะภูมิประเทศ ตั้งอยู่บนที่ราบสูง มีลักษณะเป็นที่ราบลูกคลื่น ประกอบด้วยเนิน และทุ่งราบสลับกับป่าไม้ หรือแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ ทิศเหนือและทิศตะวันตก เป็นที่ราบ สลับกับที่ดอน ดินเป็นดินทราย ความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ ทางทิศใต้และทิศตะวันออก เป็นที่ราบลาดเอียงไปจรดกับทุ่งกุลาร้องไห้ ดินเป็นดินร่วนปนทราย ป่าไม้เป็นป่าเต็งรัง คือ ป่าโปร่ง ป่าเบญจพรรณ ขึ้นตามที่ราบสูง ดินปนทรายปนกรวดพื้นล่างมีหญ้าเพ็ก (ไผ่กระะ) ปรังป่าเฝ้า มีพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้พลวง (ลุง) ไม้เต็ง (จิก) ไม้รัง (อึ้ง) ไม้เหียง (ชาด) ไม้กราด

(สะเบง) ไม้ยาง ไม้พะยอม ฯลฯ พืชชั้นล่าง ได้แก่ หญ้าคา หญ้าเพ็ก หญ้าโจด หญ้าเลา หญ้าอ้อ หญ้าเขม เถาวัลย์ เครือชูด ฯลฯ ลักษณะพิเศษของพรรณพืชในป่าชุมชนโคกหินลาด และพรรณพืชในป่าเต็งรังทั่วไป จะปรับให้เข้ากับไฟป่าที่ใหม่เป็นประจำได้เป็นอย่างดี ชั้นเปลือกหนา แดกหน่อได้ดี เมล็ดพืชบาง ชนิดถูกไฟลวกแล้วงอกได้ดี ซึ่งอีกด้านหนึ่งไฟป่าจะช่วยปรับสภาพป่าประเภทนี้ไว้ได้ โดยไฟป่าจะช่วยย่อยสลายเศษใบไม้ ปลายไม้ที่หล่น ทำให้มีการหมุนเวียนของธาตุอาหาร ดินไม้ผลิใบใหม่รวดเร็ว เพียง 2 - 3 สัปดาห์ หลังไฟไหม้ ซึ่งการผลิใบใหม่จะมีมาก่อนฤดูฝน ช่วยปกคลุมดินก่อนฤดูฝนจะมา ซึ่งไฟป่าที่เกิดขึ้นกับป่าโคกหินลาดมีสาเหตุมาจากการจุดไฟล่าสัตว์ การจุดไฟเผาหญ้าตามบริเวณ ไร่ นา ชายป่า และการทิ้งก้นนุหรี โดยไม่ระมัดระวัง

1.2. พัฒนาการของป่าชุมชนโคกหินลาด ในปี พ.ศ. 2508 ได้มีการสำรวจเนื้อที่ทางอากาศ โดยกรมแผนที่ทหาร พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาด 3,750 ไร่ มีหมู่บ้านรายล้อม 20 หมู่บ้าน ในเขต 5 ตำบล คือ ตำบลหนองปลิง ตำบลโคกก่อ ตำบลบัวก่อ ตำบลดอนหวาน อำเภอเมือง และตำบลวังแสง อำเภอแคว้น จังหวัดมหาสารคาม ป่าชุมชนโคกหินลาดเป็นป่าที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานหลายร้อยปี ป่าและชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ มาโดยตลอด เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านสภาพภูมิประเทศของป่า การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพชุมชน การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแบ่งเป็นยุคต่างๆ ได้ ดังนี้

ยุคตั้งถิ่นฐาน เริ่มตั้งแต่ประมาณเกือบ 200 ปีมาแล้ว ป่าชุมชนโคกหินลาดมีพื้นที่หลายหมื่นไร่ ต่อมาได้มีประชากรอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากพื้นที่ของจังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด แล้วเลือกทำเลในป่าชุมชนโคกหินลาดซึ่งเป็นโคกใกล้ที่ลุ่ม ใกล้ลำห้วยหรือหนองน้ำเป็นที่ตั้งชุมชน เช่น หนองคู หนองปลิง หนองโจด ลำห้วยคะคาง เป็นต้น เพราะช่วงเวลานั้นป่าชุมชนโคกหินลาดยังมีความอุดมสมบูรณ์ มีป่าโปร่ง ป่าสมบูรณ์และแหล่งน้ำอยู่ทั่วไป ป่ายังทำหน้าที่เป็นปัจจัยการผลิต การยังชีพตามวิถีชีวิตดั้งเดิม เป็นแหล่งการเกษตร รักษาระบบนิเวศน์ ให้ความชุ่มชื้น ความสมดุล ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลรักษาคุณภาพของทรัพยากรกับชุมชน นอกจากนี้ชุมชนในสมัยนั้นยังมีระบบความเชื่อทางวัฒนธรรมและระบบสังคมในแง่พิธีกรรมอย่างชัดเจนว่า ป่า คือ ที่สถิตย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ช่วยปกป้องรักษาให้มีความสุขแก่ชุมชน ความเชื่อเกี่ยวกับป่าสืบทอดกันมาค่อนข้างชัดเจน และปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้อย่างคงรักษาความเป็นป่าไว้ได้มาก

ยุคบุกเบิก ระหว่างปี พ.ศ. 2504 - 2516 เป็นปีเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รัฐบาลสนับสนุนให้ชาวบ้านบุกเบิกจับจองพื้นที่ เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ ฝ้าย ย้อย เพื่อส่งโรงงานอุตสาหกรรมและส่งออก ทำให้ป่าชุมชนโคกหินลาดถูกบุกรุกแผ้วถาง เพื่อปลูกพืชดังกล่าวบนหมื่นไร่คงเหลือพื้นที่ จำนวน 3,750 ไร่ เมื่อมีการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ในปี พ.ศ. 2508 ขณะเดียวกันก็มีการเดินสำรวจเพื่อออกเอกสารสิทธิ์แก่ชาวบ้านจนถึงปี พ.ศ. 2516 จึงยุติการสำรวจ

ยุคทำลายป่า ระหว่างปี พ.ศ. 2516 – 2523 ป่าโคกหินลาดเป็นที่สาธารณประโยชน์อยู่เป็นระยะเวลายาวนาน ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่า เกิดการบุกรุกและทำลาย ทำให้ป่ามีสภาพเสื่อมโทรม ความอุดมสมบูรณ์ลดน้อยลง และในช่วงเวลานั้นมีการทำนาเกลือสินเธาว์อย่างมากในบริเวณลุ่มน้ำเสียวใหญ่ พื้นที่อำเภอบรบือ และอำเภอกว๊านป่า ซึ่งจำเป็นต้องใช้พื้นที่ป่าเป็นจำนวนมากในการต้มเกลือ ป่าไม้ในจังหวัดมหาสารคามแทบทุกแห่งถูกตัดโค่นเพื่อนำไปขายให้แก่นายทุนเจ้าของกิจการนาเกลือ ซึ่งป่าชุมชนโคกหินลาด ป่าโคกใหญ่และป่ากุรังเป็นป่าที่ถูกทำลายมากที่สุด จนกระทั่งมีการสั่งยกเลิกการทำนาเกลือ ในปี พ.ศ. 2523 การทำลายป่าจึงลดลง ในปี พ.ศ. 2525 จังหวัดมหาสารคามมีนโยบายส่งเสริมการปลูกป่าชาติพันธุ์ให้เป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาดและพื้นที่ป่าอื่นๆ ทั้งจังหวัดมหาสารคาม จนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและป่าสาธารณะจำนวนมากกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม ความอุดมสมบูรณ์ลดน้อยลง มีผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่รอบๆ บริเวณป่า เช่น ผลผลิตที่ได้จากป่าลดลง เกิดสภาพความแห้งแล้งโดยทั่วไป ผลผลิตด้านการเกษตรก็อยู่ในเกณฑ์ต่ำ

ยุคฟื้นฟู ระหว่างปี พ.ศ. 2532 – ปัจจุบัน หลังจากประกาศห้ามการทำนาเกลือบริเวณลุ่มน้ำเสียว ในปี พ.ศ. 2532 สมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้การตัดไม้ทำลายป่าเบาบางลง แต่ยังมีการบุกรุกของชาวบ้าน เพื่อทำไร่ทำนา และการบุกรุกของนายทุน เพื่อปลูกยูคาลิปตัส นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2539 ยังมีข้าราชการบางกลุ่มบุกรุกเข้ายึดพื้นที่กลางป่าชุมชนโคกหินลาด จำนวน 60 ไร่ แล้วนำไปขายให้กับเทศบาลเมืองมหาสารคาม เพื่อก่อสร้างเป็นที่กำจัดขยะ ขณะเดียวกันพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกจนมีสภาพเสื่อมโทรมถึง 1,128 ไร่ ในปี พ.ศ. 2540 กรมป่าไม้จึงมอบพื้นที่ป่าให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม นำไปออกเอกสารสิทธิ์แก่ชาวบ้าน ทำให้พื้นที่ป่าชุมชนโคกหินลาดในปัจจุบันเหลือเพียง 2,622 ไร่เท่านั้น

2. การใช้ประโยชน์และผลผลิตที่ได้จากป่า พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ในอดีตป่าชุมชนโคกหินลาดมีพันธุ์พืชและต้นไม้ใหญ่มากมาย ชาวบ้านที่อยู่รอบป่าได้อาศัยป่าเป็นที่ทำกินและอาศัยไม้ในป่ามาสร้างเป็นบ้านเรือน คอกสัตว์ ทำให้ไม้ใหญ่ถูกตัดโค่นไปมาก และพื้นที่ป่าลดลง ยิ่งรัฐมีนโยบายการปลูกป่าสาริต โดยใช้วิธีการไถปรับหน้าดิน ยิ่งทำให้ไม้สดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว เมื่อชาวบ้านคัดค้านโครงการปลูกป่าสาริตสำเร็จ จึงมีการฟื้นฟูป่าชุมชนโคกหินลาดกันใหม่ จนปัจจุบันป่าเริ่มฟื้นตัวและอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ต้นไม้และพืชจึงมีความหลากหลายเมื่อเทียบกับในอดีต ผู้วิจัยและชาวบ้านได้ร่วมกันสำรวจพันธุ์พืชในป่าชุมชนโคกหินลาด เมื่อวันที่ 27-28 มิถุนายน 2547

ปรากฏผลดังตารางที่ 1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 1 รายชื่อพันธุ์พืชในป่าชุมชนโคกหินลาดและลักษณะการใช้ประโยชน์

ลำดับที่	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ประเภท	ลักษณะการใช้ประโยชน์
1	ส้มกบ	อุโลก	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
2	เม่าป่า	เม่าไข่ปลา	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
3	หาด	มะหาด	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
4	แข่งป่า	มะแว้ง	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร,อาหาร, ฟืน
5	ส้มมอ	สมอไทย	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร, ฟืน
6	สีดาป่า	สีดาป่า	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร, ฟืน
7	หมาหม้อ	หมาหม้อ	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
8	ผักชีช้าง	ต้นสามสิบ	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
9	กระถิน	กระถิน	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
10	ช้างน้ำว	ช้างน้ำว	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
11	ต้นถ่ม	กระทุ่ม	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
12	ต้นยอส้ม	ยอป่า	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
13	เหมือดขาว	เหมือด	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
14	มะขามป้อม	มะขามป้อม	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
15	ข่าลิ้น	กัคลิ้น	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร, ฟืน
16	ค้อหนาม	ตระค้อ	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
17	ต้นตัว	ตัวเกลี้ยง	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
18	คางคิหอม	พังกิน้อย (เล็ก)	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
19	ร้อยรากปากเสือ	-	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
20	แคชวย	แคคาง	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
21	กระโดน	กระโดน	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
22	มะกล่ำตาหนู	มะกล่ำตาหนู	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
23	สามสิบกลีบเล็ก	-	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
24	ส่องฟ้า	ส่องฟ้า	ไม้พุ่ม	สมุนไพร

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ประเภท	ลักษณะการใช้ประโยชน์
25	เฟื่องถั่ว	กันถั่ว	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
26	ลำเมา	-	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
27	กะทกรกป่า	น้ำใจใคร่	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, อาหาร
28	ต้องแหร่ง	นมน้อย	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, อาหาร
29	หมาว้อ	หมาว้อ	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, อาหาร
30	สำเหล้า	สำเหล้า	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, แป้งสาโท
31	นมสาว	ข้าวหลาม	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, อาหาร
32	กาฝากแดง	กาฝาก	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, ฟืน
33	ดินตั้ง	ดินตั้ง	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
34	ฮุ้นไฮ้	ฮุ้นไฮ้	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
35	สมัดคนกเอียง	สมัด	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
36	เกล็ดลิ้น	เกล็ดลิ้น	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
37	เข็มขาว	เข็มขาว	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, ดอกไม้
37	ก้างปลา	ก้างปลา	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
39	เข็มแดง	เข็มแดง	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, อาหาร, ดอกไม้
40	เข็ม	ฝักนางแลว	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, อาหาร
41	เคี้ยวฟาน	ห้าฟาน	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
42	หญ้าเพ็ก	เพ็ก	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, อาหาร, เลี้ยงสัตว์
43	กันครก	กล้วยเต่า	ไม้พุ่ม	สมุนไพร, อาหาร
44	ไต้ใบใหญ่	ลูกไต้ใบ	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
45	เล็บแมว	เล็บเหยี่ยว	ไม้พุ่ม	สมุนไพร
46	ข้าวจ้าว	ข้าวจ้าว	พืชล้มลุก	สมุนไพร, อาหาร
47	หนวดถาญี	หนวดถาญี	พืชล้มลุก	สมุนไพร
48	อีลอก	อีลอก	พืชล้มลุก	สมุนไพร, อาหาร
49	กะบกชี้หมา	กระบก	พืชล้มลุก	สมุนไพร
50	สาบเสือ	สาบเสือ	พืชล้มลุก	สมุนไพร

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ประเภท	ลักษณะการใช้ประโยชน์
51	ไมยราบ	ไมยราบ	พืชล้มลุก	สมุนไพร
52	หมากเบ็น	ตะขบป่า	พืชล้มลุก	สมุนไพร, อาหาร
53	หญ้าเทวดา	หญ้าเทวดา	พืชล้มลุก	สมุนไพร
54	กระเจียวแดง	กระเจียวแดง	พืชล้มลุก	สมุนไพร,อาหาร
55	ว่านแฮ้งคอกำ	-	พืชล้มลุก	สมุนไพร
56	หญ้าคูกอิ่ง	คูกอิ่ง	พืชล้มลุก	สมุนไพร
57	ป่าซาด	ป่าซาด	พืชล้มลุก	สมุนไพร, อาหาร
58	ต้นตาลเดี่ยว	กำมปู	พืชล้มลุก	สมุนไพร
59	มะม่วงขี้แมงวัน	มะม่วงหัวแมงวัน	พืชล้มลุก	สมุนไพร, ฟืน
60	หญ้าแพรก	แพรก	พืชล้มลุก	สมุนไพร, เลี้ยงสัตว์
61	หลักดำ	สลักดำ	พืชล้มลุก	สมุนไพร
62	แห้วหมู	หญ้าแห้วหมู	พืชล้มลุก	สมุนไพร
63	ผักสาบ	ผักสาบ	พืชล้มลุก	สมุนไพร, อาหาร
64	อีล้ำ	อีล้ำ	พืชล้มลุก	สมุนไพร
64	หัวข้อ	ข้าวเย็นเหนือ	พืชล้มลุก	สมุนไพร
66	ว่านจุงนาง	พระบาทศรัว	พืชล้มลุก	สมุนไพร
67	คูบหมอบ	เปราะหอม	พืชล้มลุก	สมุนไพร, อาหาร
68	ขาเป็ย	ขาเป็ย	พืชล้มลุก	สมุนไพร
69	ว่านอุตพิต	อุตพิต	พืชล้มลุก	สมุนไพร
70	ถั่วผี	ถั่วผี	พืชล้มลุก	สมุนไพรสำหรับวัวควาย
71	เอ็นยี่ด	-	พืชล้มลุก	สมุนไพร
72	เครือหมาน้อย	กรุงเขมา	เครือ	สมุนไพร, อาหาร
73	ย่านาง	ย่านาง	เครือ	สมุนไพร, อาหาร
74	เครือไต้ตัน	ไต้ตัน	เครือ	สมุนไพร, อาหาร
75	เอียนค้อน	ปลาไหลเผือก	เครือ	สมุนไพร
76	ฝักเหมียดแอ	การฝักเหมียดแอ	เครือ	สมุนไพร

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ประเภท	ลักษณะการใช้ประโยชน์
104	หุนตุ่ม	-	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
105	หมากเหลี่ยม	มะกอกเกลื่อน	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, ฟืน, อาหาร
106	คัดเค้า	คัดเค้า	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, ฟืน
107	คิ้วหม่อน	คิ้วหม่อน	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, อาหาร
108	ขี้เหล็กสาร	แสมสาร	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร,อาหาร
109	หนามแท่ง	เค็ด	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
110	อ้งหนาม	รังหนาม	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
111	อะลาบ	นนทรี	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
112	หมากพอก	มะพอก	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
113	เปลือย	ตะแบก	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
114	ไม้คู่	ประคู้	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, ฟืน
115	ไม้แดง	แดง	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, ฟืน
116	ไม้ชาด	เหียง	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, ฟืน
117	เหมียดไบบน	เหมียดโลด	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
118	แฮดกว	-	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
119	กอกกัน	อด, กูก	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
120	แก่นทราย	-	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
121	สะเดาข้าง	สะเดา	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร, ฟืน
122	หมี	หมีเหม็น	ไม้ยืนต้น	สมุนไพร
123	เห็ดมันปู	เห็ดขมิ้น	เห็ด	อาหาร
124	เห็ดระโงกขาว	เห็ดระโงก	เห็ด	อาหาร
125	เห็ดปลวก	เห็ดโคน	เห็ด	อาหาร
126	เห็ดหน้าแหล่	เห็ดหน้าแหล่	เห็ด	อาหาร
127	เห็ดหน้าวัว	เห็ดหน้าวัว	เห็ด	อาหาร
128	เห็ดห้าพระ	เห็ดห้าฟาน	เห็ด	อาหาร
129	เห็ดโคหอม	เห็ดโคหอม	เห็ด	อาหาร
130	เห็ดเผิง	เห็ดตับเต่า	เห็ด	อาหาร

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ	ประเภท	ลักษณะการใช้ประโยชน์
131	เห็ดถ่าน	เห็ดถ่าน	เห็ด	อาหาร
132	เห็ดข้าวเป็้ง	เห็ดข้าวเป็้ง	เห็ด	อาหาร
133	เห็ดก้นครก	เห็ดก้นครก	เห็ด	อาหาร
134	เห็ดน้ำหมาก	เห็ดน้ำหมาก	เห็ด	อาหาร

ที่มา : หมอชาพื้นบ้านและคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด ปี พ.ศ. 2547

จากตารางที่ 1 พบว่า พืชในป่าชุมชนโคกหินลาดมีหลากหลายชนิดมาก เฉพาะที่สำรวจในวันที่ 27-28 มิถุนายน 2547 ในป่าชุมชนโคกหินลาด แปลงที่ 1 พบถึง 134 ชนิด พืชทุกชนิดเป็นสมุนไพรและหลายชนิดที่ใช้ประโยชน์เป็นอาหารและใช้ทำฟืน ไม้บางชนิดเป็นไม้สำหรับการก่อสร้าง เช่น ไม้ประดู่ ไม้ชาติ ไม้รัง แต่ในเขตป่าสงวนนั้นห้ามตัดไม้ ลักษณะการใช้ประโยชน์จึงใช้เพื่อเป็นสมุนไพร อาหาร และฟืนเท่านั้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยและชาวบ้านยังได้ร่วมกันประเมินพันธุ์ไม้ยืนต้นและลูกไม้ในป่าชุมชนโคกหินลาดเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2547 โดยสุ่มแปลงขนาด 20 x 20 เมตร ในแปลงใหญ่แปลงที่ 5 และแปลงที่ 1 ผลการประเมินดังตารางที่ 2 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 พันธุ์ไม้และลูกไม้ในป่าชุมชนโคกหินลาด แปลงที่ 1 และ 5

แปลงที่	ไม้ยืนต้น (ต้น)	ลูกไม้ (ต้น)	รวม (ต้น)
1	2,073,600	33,782,400	35,856,000
5	1,636,672	21,934,464	23,571,136
รวม	3,710,272	55,716,864	69,427,136

ที่มา : ผลการประเมินพันธุ์ไม้ยืนต้นและลูกไม้ในป่าชุมชนโคกหินลาดในวันที่ 27 มิถุนายน 2547

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า พันธุ์สัตว์ที่มีในป่าชุมชนโคกหินลาด พบทั้งหมด 57 ชนิด ดังตารางที่ 3 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 พันธุ์สัตว์ที่มีในป่าชุมชนโคกหินลาดและลักษณะการใช้ประโยชน์

ลำดับที่	พันธุ์สัตว์	ลักษณะการใช้ประโยชน์
1	หมาจิ้งจอก	สัตว์อนุรักษ์
2	อีเห็นหางตุ่น	สัตว์อนุรักษ์
3	อีเห็นแมว	สัตว์อนุรักษ์
4	อีเห็นเสือคือ	สัตว์อนุรักษ์
5	อีเห็นอ้อม	สัตว์อนุรักษ์
6	แมวป่า	สัตว์อนุรักษ์
7	จอนฟอน	สัตว์อนุรักษ์
8	กระแต	แพร่กระจายพืชพันธุ์, อาหาร
9	กระต่าย	แพร่กระจายพืชพันธุ์, อาหาร
10	บ่างตอง	แพร่กระจายพืชพันธุ์, อาหาร
11	กิ้งก่า	อาหาร
12	แย้	อาหาร
13	ตุ๊กแก	อาหาร
14	แมงคา	อาหาร
15	แมงคาแดง	อาหาร
16	จิ้งจกป่า	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
17	งูสิง	อาหาร
18	งูเหลือม	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
19	งูเห่า	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
20	งูเขียว	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
21	งูลอกเขีอก	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
22	จิ้งก่า	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
23	จิ้งเหลน	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
24	เต่า	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ, อาหาร
25	แมงแกง	อาหาร
26	แมงค้ำ	อาหาร
27	แมลงจิ้งนูน	อาหาร

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับที่	พันธุ์สัตว์	ลักษณะการใช้ประโยชน์
28	แมลงหัวแข็ง	อาหาร
29	แมงดาป่า	อาหาร
30	ด้กแตนชาด	อาหาร
31	ด้กแตนโม่งเขียว	อาหาร
32	หอยเลีย	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
33	นกกระปูดตาแดง	ฟังเสียงร้อง แพร่กระจายพันธุ์พืช
34	นกเขาใหญ่	แพร่กระจายพันธุ์พืช, อาหาร, ฟังเสียงขัน
35	นกเขาชวา	แพร่กระจายพันธุ์พืช, อาหาร, ฟังเสียงขัน
36	นกเอี้ยง	แพร่กระจายพันธุ์พืช, อาหาร, ฟังเสียงขัน
37	นกแซงแซวหางบ่วง	แพร่กระจายพันธุ์พืช, อาหาร, ฟังเสียงขัน
38	นกไซ	แพร่กระจายพันธุ์พืช, อาหาร, ฟังเสียงขัน
39	มดแดง	อาหาร, สมุนไพร
40	มดดำ	สมุนไพร, อาหาร
41	จ๊กจั่น	อาหาร
42	จิ้งหรีด	อาหาร
43	ไส้เดือน	ย่อยซากพืชซากสัตว์, เพิ่มอากาศในดิน
44	กระรอก	แพร่กระจายพันธุ์พืช, อาหาร
45	หนู	อาหาร, สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
46	ผึ้ง	อาหาร, สมุนไพร
47	มด	อาหาร, สมุนไพร
48	เขียด	อาหาร
49	กบ	อาหาร
50	อึ่งอ่าง	อาหาร
51	ค้อ, แตน	อาหาร
52	นกคุ้ม	อาหาร
53	ไก่ป่า	อาหาร
54	แมงป่อง (แมงเงา)	อาหาร

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับที่	พันธุ์สัตว์	ลักษณะการใช้ประโยชน์
55	แมงงอด	อาหาร
56	แหลวนกเขา	สร้างสมดุลทางธรรมชาติ
57	นกกกระแต็น	อาหาร

ที่มา : คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด ปี พ.ศ. 2547

จากตารางที่ 3 พบว่า สัตว์ที่พบอยู่ในป่าชุมชนโคกหินลาดมีจำนวน 57 ชนิด ส่วนใหญ่เป็นอาหารสำหรับชาวบ้านและหาได้ตลอดทั้งปีแล้วแต่ละชนิดและประเภทของสัตว์ สัตว์ที่หามาได้จะนำมาแบ่งปันภายในหมู่บ้านเพื่อนำไปบริโภคในครัวเรือน หากจับได้มากก็นำบางส่วนขายที่ตลาดข้างเพิงข้างถนน ซึ่งมีผู้เดินทางผ่านไปมาระหว่างเส้นทางจุดตรวจเวะซื้อประจำหรือบางคนก็ส่งแม่ค้าในตลาดอำเภอเมือง สัตว์ป่าที่หาได้ เช่น กิฮุน กูดจี้ กิซอน กบ เขียด อึ่งอ่าง จิ้งหรีด แมงมัน แมงเม่า กิโป้ม แมงคา ตักเตน มดแดง ผึ้ง แมงเงา ฐู นกชนิดต่างๆ เป็นต้น ป่าชุมชนโคกหินลาด จึงเปรียบเสมือนห้างสรรพสินค้าสำหรับชาวบ้านและถือว่า “ป่าคือชีวิต” เป็นที่หาอยู่หากินมาตั้งแต่บรรพบุรุษ (เที่ยง อัจจุลา. 2547 : สัมภาษณ์)

การเก็บผัก อาหารและผลไม้ ป่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวชนบท เมื่อมีโอกาสไปป่าก็ทำการหาเก็บอาหารจากป่ากลับมาบ้านด้วย ปัจจุบันชาวบ้านรอบป่าชุมชนโคกหินลาด จะยึดอาชีพหาของป่า โดยเฉพาะช่วงต้นฤดูฝน ผลผลิตจากป่าจะเริ่มออกให้เก็บ และหา เช่น เห็ด ผักต้ว ผักหวาน กระเจียว หญ้านาง หน่อไม้ ไช้มดแดง และใบ ดอก ยอด ผล ของผลไม้ป่าชนิดต่าง ๆ

ชนิดของเห็ดที่ป่าในป่าชุมชนโคกหินลาด ได้แก่ เห็ดไค เห็ดโคน เห็ดปลวก เห็ดผึ้งชนิดต่าง ๆ เห็ดกระด้าง เห็ดมันปู เห็ดแดง เห็ดละโงก เห็ดหน้าวัว เห็ดหน้าแหล่ เห็ดก่อ เห็ดเผาะหนั่ง เห็ดเผาะฝ้าย เป็นต้น (เที่ยง อัจจุลา. 2547 : สัมภาษณ์)

ส่วนผักที่ใช้เป็นอาหาร เช่น ผักต้ว กระโดน สาบ ผักหนาม อีลอก กระเจียว หนามพิกาน หวาย ดอกข้าวสาร ยอดมะกอก ชี้เหล็ก สะเดา ผักหวาน หน่อไม้ กระจุก เปาะ มันชนิดต่างๆ แคป่า คำลิ่ง หญ้านาง ส้มลม ใบโอมง กระถิน ผักพาย เม็ก ผักอบแอบ คันจ้อง ลิ่นปี ผักขม อีทก มะขาม ผักจิก เป็นต้น (ลั่นทม อุทัยมา. 2547 : สัมภาษณ์)

ประเภทผลไม้ เช่น ก้านกล้วย กันครก ส้าน ต้องแล้ง หว่า เหม่า มะขามป้อม มะม่วงป่า เหลี่ยม จะบก คร้อ ตะโก มะกอก ลูกเต้ ส้มมอ ดินตัง นางหวาน เค็ง หมากอีโก้ หมากเป็น

เล็บแมว หวดข่า หาด มะเกลือ พืพ่วน เอ็นฮ้า เป็นต้น (ลันทม อุทัยมา. 2547 : สัมภาษณ์)

ในอดีตชาวบ้านรอบป่าชุมชนโคกหินลาด จะเก็บพืช ผัก อาหาร หรือผลไม้จากป่า ในแง่การใช้ประโยชน์ และอนุรักษ์ เช่น เห็นจะเลือกเก็บเฉพาะดอกตูมที่นำทาน ได้ประมาณ คราวเรือนละ 1-2 กิโลกรัม ก็จะหยุดเก็บ จากนั้นก็จะหาของป่าเท่าที่หาได้ใส่ตะกร้ากลับบ้านแบ่งปัน กันในหมู่บ้านพี่น้อง เพราะสามารถเก็บหาบริโภคได้ง่าย ภายหลังจากชุมชนขยายตัว ประชากรเพิ่มขึ้น การใช้ประโยชน์จากป่าเพิ่มสูงขึ้น สภาพป่าเสื่อมโทรมลง ทำให้ปริมาณของป่าลดน้อยลง ของป่า กลายเป็นของที่หายาก ราคาสูงขึ้นและเป็นที่นิยมรับประทาน การหาเก็บของป่าจึงเป็นการหาเก็บ เพื่อจำหน่ายมากขึ้น ชาวบ้านส่วนหนึ่งจะทำเพิงข้างถนน เพื่อจำหน่ายผลผลิตจากป่า โดยเฉพาะเห็น ในระยะแรกเมื่อเก็บได้ในปริมาณมากพอ ชาวบ้านก็จะนำออกมาวางขาย แล้วก็เข้าไปหาเก็บใหม่ ต่อมาจะมีแม่ค้าคนกลางที่เป็นชาวบ้านด้วยกันคอยรับซื้อและขายต่อ หรือบางครั้งก็ให้แม่หรือ ญาติพี่น้อง ส่วนลูกๆ หรือญาติคนอื่นก็เข้าไปหาเก็บ (คำปุ่น ตะวัน. 2547 : สัมภาษณ์)

ของป่าที่ใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ ป่าเป็นแหล่งวัตถุดิบทางธรรมชาติที่สำคัญให้ปัจจัยสี่แก่ มนุษย์ ชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีใช้ประโยชน์จากป่าและสั่งสมประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติสืบทอดต่อกัน มา กลายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ไม่สามารถระบุแขนงหรือสาขาวิชา ในช่วงเวลาที่นอกเหนือจาก การเกษตรในอดีตสมาชิกในครัวเรือนจะใช้เวลาที่เหลือเข้าป่า ถึงแม้ปัจจุบันจะมีจำนวนผู้เข้าป่าลด น้อยลง เนื่องจากคนหนุ่มสาวหรือวัยแรงงานบางส่วนเข้าไปรับจ้างทำงานในตลาดเมืองมหาสารคาม หรือในเมืองใหญ่อื่นๆ แต่การใช้ประโยชน์จากป่ายังคงมีให้เห็น ภูมิปัญญาท้องถิ่น บางคนยังเข้าป่า เพื่อเก็บหาสมุนไพร กลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้านยังเข้าป่าเพื่อหาเปลือกไม้นำมาต้มเพื่อย้อมไหม ย้อมฝ้าย ด้วยสีจากธรรมชาติ พ่อบ้านยังคงเข้าป่าเพื่อหาเปลือกไม้บางชนิด เช่น ประดู่ กระโดน มะเกลือ ตะโก เค็ง มาย้อมแห อวน หรือหาไม้ไผ่มาปัจจุบันมีหมู่บ้านและครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากป่า จำนวน 1,782 ครัวเรือน ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีในป่าชุมชนโคกหินลาดเป็นปัจจัย ในการดำรงชีวิต โดยใช้เป็นอาหาร เป็นยาสมุนไพร เป็นทำเล็ขงสัตว์ นอกจากนี้ผลผลิตที่ได้ จากป่าแต่ละปีมีจำนวนมหาศาล โดยเฉพาะเห็นนั้นมีมูลค่าปีละนับสิบล้านบาท (ขวภา อุดมมงคล และคณะ. 2544 : 101)

ตารางที่ 4 ช่วงเวลาและกิจกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโลกหินลาดต่อครัวเรือน

กิจกรรมการใช้ประโยชน์	ฤดูฝน	ฤดูแล้ง	ฤดูหนาว
1. ผักป่า (รวมทั้งเห็ด) ที่เก็บมาบริโภค			
- สัปดาห์ละ (ครั้ง)	5-10 ครั้ง	3-5 ครั้ง	3-6 ครั้ง
- ทำอาหาร	5-10 ครั้ง	1-2 ครั้ง	3-5 ครั้ง
- ชนิดผักป่าที่เก็บบ่อยที่สุด 5 ชนิด	1. เห็ดชนิดต่างๆ 2. หน่อไม้ 3. กระเจียว 4. ผักบ้ำซาด 5. อีลอก	1. ผักต้ว 2. จี๋เหล็ก 3. ย่านาง 4. ผักหวาน 5. ส้มรม	1. เห็ด 2. ผักต้ว 3. ย่านาง 4. หมาน้อย 5. บ้ำซาด
- แต่ละครั้งขายได้เงิน (บาท)	200 - 500 บาท	50 - 100 บาท	50 - 100 บาท
- ชนิดของผักป่าที่เก็บขาย (บ่อยที่สุด)	เห็ดชนิดต่างๆ	ผักต้ว	เห็ดชนิดต่างๆ
2. ฟืนที่เก็บมาใช้ในครัวเรือน			
- สัปดาห์ละ (ครั้ง)	1 ครั้ง	5 ครั้ง	2 ครั้ง
- แต่ละครั้งใช้ได้ (วัน)	7 วัน	1-2 วัน	3 วัน
- ชนิดของไม้ที่เก็บมาทำฟืน	ไม้แห้งทุกชนิด	ไม้แห้งทุกชนิด	ไม้แห้งทุกชนิด
3. สัตว์และแมลงที่จับมาบริโภค	เช่น เต็ง รัง ฯลฯ	เช่น เต็ง รัง ฯลฯ	เช่น เต็ง รัง ฯลฯ
- สัปดาห์ละ (ครั้ง)			
- แต่ละครั้งขายได้เงิน (บาท)	6 ครั้ง	6 ครั้ง	6 ครั้ง
- ชนิดของสัตว์และแมลงที่เก็บขาย (บ่อยที่สุด)	50 - 200 บาท	50 - 100	50 - 100
	1. แมลงกนู 2. เขียด กบ อึ่ง 3. กิ้งก่า แย้ 4. กะปอม	1. ไช้แดง 2. แย้ 3. จักจั่น 4. กิ้งก่า	(ในฤดูหนาว ชาวบ้านไม่นิยม หาสัตว์และแมลง จากป่า)

ที่มา : คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโลกหินลาด ปี พ.ศ. 2547

บทบาทองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด

1. ความเป็นมาขององค์กรชุมชน ในอดีตชุมชนรอบ ๆ ป่าชุมชนโคกหินลาดดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข ชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตผูกพันกับป่า ทั้งในด้านการใช้ประโยชน์จากป่า และการร่วมกันรักษาป่า นับได้หลายชั่วอายุ มีชาวบ้านบางส่วนที่เข้าไปลักลอบตัดไม้และบุกรุกขยายที่ทำกินเข้าไปในป่า แต่ชาวบ้านก็สามารถใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความเชื่อที่ส่งสมกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษแก้ไขปัญหาลงไปได้

ในปี พ.ศ. 2525 โครงการปลูกไม้โตเร็ว โดยเงินทุนของยูเนสโก เข้าสู่ 3 จังหวัดในภาคอีสาน ได้แก่ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และศรีสะเกษ (วิยุทธ จรัสพันธุ์ และคณะ . 2532 : 55) โดยป่าไม้จังหวัด จะต้องจัดหาพื้นที่ในการปลูก ดังนั้น ป่าไม้จังหวัดมหาสารคามจึงหาที่สาธารณะเพื่อที่จะใช้ในการปลูกยูคาลิปตัส

ปลายปี พ.ศ. 2540 ศูนย์เพาะชำกล้าไม้จังหวัดมหาสารคามได้นำโครงการปลูกป่าสาธิตมาดำเนินการที่ป่าชุมชนโคกหินลาด โดยมีได้เปิดเผยข้อมูลข่าวสารให้ชาวบ้านได้รับทราบ มีการไถปรับหน้าดินเป็นแปลงสาธิต ทำลายต้น ไม้ และสภาพป่าเดิมทิ้ง ซึ่งเป็นที่มาของกระแสด้านโครงการอย่างรุนแรง และนำไปสู่การจัดตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด” ในที่สุด

การดำเนินงานตามโครงการปลูกป่าสาธิต ที่กลายเป็นประเด็นให้เกิดการต่อต้านอย่างรุนแรง มีสาเหตุใหญ่พอสรุปดังนี้

1. การทำรั้วลวดหนามกั้นพื้นที่ป่า จำนวน 700 ไร่ ห้ามชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงเข้าไปหากินในบริเวณดังกล่าวโดยเด็ดขาด
2. การปรับพื้นที่โดยใช้เครื่องจักรกลขนาดใหญ่ปรับไถหน้าดิน ทำลายสภาพป่าเดิมทิ้ง แล้วปลูกพืชโตเร็วชนิดอื่นขึ้นแทน เช่น ยูคาลิปตัส กระจดินเทพา กระจดินณรงค์ และดินเป็ด ซึ่งเดิมบริเวณดังกล่าวเป็นป่าเฉลิมพระเกียรติ มีพืชสมุนไพร พืชกินได้ ไม้ยืนต้นและพืชพรรณหลายชนิดปกคลุมอยู่อย่างหนาแน่น นอกจากนั้นยังมีแอ่งและสัตว์อื่นๆ อาศัยอยู่อย่างชุกชุม
3. การไถปรับทำลายต้น ไม้และตัดต้น ไม้จำนวนมากเพื่อทำแนวกันไฟ
4. การถางหญ้า เถาวัลย์ พืชสมุนไพรและไม้พุ่มในป่าเป็นพื้นที่หลายร้อยไร่ โดยอ้างว่าเพื่อจัดระบบนิเวศในป่าใหม่
5. การบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติจำนวน 24 ไร่ เพื่อออกเอกสารสิทธิ์เป็นของเจ้าหน้าที่ป่าไม้บางคน มีการขุดสระน้ำและสร้างคฤหาสน์หลังใหญ่ขึ้นกลางป่า
6. การทุจริตโครงการนี้อย่างมากมาย ทั้งการจ้างแรงงาน การก่อสร้างและการเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อนำไปจำหน่ายเป็นรายได้ส่วนตัว

ในระยะแรกแกนนำชาวบ้านหลายหมู่บ้านจำนวนกว่า 30 คน ได้ประชุมหารือกัน เพื่อหาทางยับยั้งโครงการ มีการจัดตั้งคณะกรรมการออกชี้แจงข้อเท็จจริงกับชาวบ้านทุกหมู่บ้าน ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการรักษาป่า ร่วมมือกันคัดค้านการกระทำของศูนย์เพาะชำกล้าไม้ อย่างเข้มแข็ง จนมีการประกาศจัดตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด” ขึ้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2540 ประกอบด้วยคณะกรรมการกลางของกลุ่ม จำนวน 60 คน มีนายเก็ง ยศอัน เป็นประธาน นายทองหล่อ ดั่นเสดี เป็นรองประธานและนายบัณฑิตย์ แสนสุพรรณ เป็นเลขานุการ มีชาวบ้าน กว่า 2,000 คนเป็นสมาชิก หลังจากนั้นตัวแทนชาวบ้านได้เข้ายื่นหนังสือคัดค้านต่อผู้ว่าราชการ จังหวัดมหาสารคาม แต่ไม่มีความคืบหน้า ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันประท้วงอีกหลายครั้ง แต่ก็ไม่สามารถยกเลิกโครงการได้ จึงได้ขอความช่วยเหลือจากสมาชิกรัฐสภาภาคอีสาน (สทอ.) ทำให้มีการนำเสนอปัญหาเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการร่วมแก้ไขปัญหาเกษตรกรภาคอีสานหลายครั้ง จนในที่สุดเมื่อต้นเดือนเมษายน พ.ศ. 2542 นายอนุรักษ์ จูริมาศ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ได้เดินทางไปตรวจสอบข้อเท็จจริง และสั่งให้มีการยกเลิกโครงการโดยเด็ดขาด เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543

2. รูปแบบการจัดองค์กร กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดเป็นองค์กรชาวบ้านที่มีโครงสร้าง องค์กรไม่ซับซ้อน เป็นการรวมตัวกันอย่างง่าย ๆ ของชาวบ้านระดับรากหญ้าเพื่อดำเนินกิจกรรม ให้บรรลุเป้าหมายที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนคือ เพื่อคัดค้านโครงการที่ไม่ถูกต้องของทางราชการ โดยมีการจัดความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระดับต่างๆ ดังนี้

2.1 ระดับหมู่บ้าน มีคณะกรรมการหมู่บ้านละ 10-15 คน

2.2 ระดับตำบล มีแกนนำระดับตำบลทำหน้าที่ประสานงานตำบลละ 1 คน

2.3 ระดับองค์กร มีคณะกรรมการกลาง จำนวน 60 คน โดยเลือกจากระดับหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 คน และคัดเลือกทั่วไป จำนวน 20 คน

2.4 คณะกรรมการบริหารจำนวน 9 คน คัดเลือกจากคณะกรรมการกลาง 5 คน คณะกรรมการที่ปรึกษา จำนวนไม่เกิน 15 คน

2.5 คณะกรรมการบริหารสมาชิกรัฐสภาภาคอีสาน สาขาจังหวัดมหาสารคาม ได้คัดเลือกแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด 3 คนเข้าเป็นคณะกรรมการบริหารระดับ จังหวัด ซึ่งในปี พ.ศ. 2542 - 2543 นายทองหล่อ ดั่นเสดี ได้รับการคัดเลือกเป็นประธานสมาชิกรัฐสภา ภาคอีสาน สาขาจังหวัดมหาสารคาม

นอกจากนั้นยังมีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนรักป่าจากนักเรียนนักศึกษาและเยาวชนในหมู่บ้าน มีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดเพื่อส่งเสริมการออมและส่งเสริม

อาชีพของสมาชิกด้วย

ด้านงบประมาณในระยะเริ่มแรกกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกหินลาดเน้นการพึ่งตนเอง โดยการเสียดสของสมาชิกในหมู่บ้านรอบป่า เพื่อนำไปเป็นค่าใช้จ่ายในการประสานงาน ค่าเครื่องเสียง ค่าเอกสารและค่าประสานงานอื่นๆ ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 - 2544 ทางกลุ่มได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากกองทุนลงทุนทางสังคม (SIP) จำนวน 3000,000 บาท เพื่อก่อสร้างศูนย์ประสานงาน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูสภาพป่า จัดค่ายเยาวชนรักป่าและจัดสัมมนาให้การศึกษาเรียนรู้แก่ชาวบ้าน

3. กิจกรรมขององค์กร กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าที่ดำเนินการโดยองค์กรชุมชน ถือได้ว่าเป็นบทบาทหลักจนนำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กรและความสำเร็จในการฟื้นฟูสภาพป่า แบ่งเป็น 4 ด้าน คือ

3.1. การฟื้นฟูและรักษาป่า

3.1.1 การระดมประชามติและกฎระเบียบและข้อตกลงร่วมกันในการรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า

3.1.2 การเพาะพันธุ์กล้าไม้พื้นเมือง โดยชาวบ้านได้ช่วยกันสละแรงงานช่วยกันเพาะพันธุ์กล้าไม้พื้นเมืองที่มีอยู่ในป่า ทั้งนี้เพราะเห็นว่ากล้าไม้พื้นเมืองที่ปลูกมีโอกาสมากกว่าพันธุ์กล้าไม้ที่ได้รับแจกจากทางราชการ

3.1.3 การปลูกป่า จะดำเนินการในช่วงก่อนฤดูฝนและช่วงฤดูฝน มีการปลูกป่าเสริมการปลูกป่าใหม่ในพื้นที่เสื่อมโทรมและการปลูกป่าตามหัวไร่ปลายนา ซึ่งมวลชนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่ได้แก่ ชาวบ้าน นักเรียน นักศึกษา ครูและพระสงฆ์

3.1.4 การบวชป่าเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ทำให้การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่ามีประสิทธิภาพที่สุด มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดปี โดยเฉพาะช่วงที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำไร่ทำนา ซึ่งผู้นำสำคัญ คือ พระบวรปริยัติกิจ รองเจ้าคณะจังหวัดมหาสารคามและพระสงฆ์ในพื้นที่

3.1.5 การจัดตั้งหน่วยอาสาสมัครป้องกันไฟป่า อาสาสมัครกลุ่มนี้ทำหน้าที่ลาดตระเวนดับไฟป่าและหาข่าวเกี่ยวกับการลักลอบทำลายป่า โดยได้รับการสนับสนุนด้านการฝึกอบรมและอุปกรณ์จากสำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคาม

3.1.6 การเข้าร่วมประชุมแก้ไขปัญหาในระดับจังหวัดและระดับชาติในคณะกรรมการร่วมแก้ไขปัญหาเกษตรกรภาคอีสาน

3.2. การให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและสร้างจิตสำนึก

3.2.1 ในด้านการประชาสัมพันธ์ มีการระดมพลังเยาวชน นักศึกษาและแกนนำชาวบ้าน จัดทำป้ายคำขวัญ ป้ายความรู้และป้ายประชาสัมพันธ์ ติดประกาศตามต้นไม้ตามจุดต่างๆ ทิวป่า และตามจุดสำคัญในชุมชน

3.2.2 การจัดแสดงนิทรรศการ จัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์ แผ่นปลิว แผ่นพับ และจุลสาร “ป่าเพื่อชีวิต”

3.2.3 การให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและสร้างจิตสำนึก มีการจัดอบรมสัมมนาแกนนำและชาวบ้าน เพื่อให้มีความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและด้านอื่นๆ ปีละ 4 รุ่น

3.2.4 การจัดประชุมสัมมนาสมาชิกผู้ได้รับประโยชน์จากกองทุนลงทุนทางสังคม จำนวน 497 ครอบครัวเป็นประจำทุกเดือนและขยายผลกว่า 1,000 ครอบครัว

3.2.5 การจัดค่ายเยาวชนรักป่า เพื่อให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมแก่เยาวชนในพื้นที่ปีละ 2 รุ่น

3.2.6 นำแกนนำและเยาวชนไปศึกษาดูงานในพื้นที่ตัวอย่างหลายแห่ง

3.3 การพัฒนาองค์กร

3.3.1 ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนลงทุนทางสังคมในด้านสวัสดิการและการส่งเสริมอาชีพ จำนวน 497 ครอบครัว เป็นเงิน 1.4 ล้านบาท

3.3.2 ส่งเสริมการตลาดโดยการจัดตั้งลานค้าชุมชนเพื่อจำหน่ายเห็ด ผลผลิตจากป่า ผักปลอดสารพิษ ข้าวกล้อง เครื่องจักสาน และหัตถกรรมพื้นบ้าน

3.3.3 จัดตั้งกลุ่มสตรีป่าชุมชน โลกหินลาด เพื่อศึกษาเรียนรู้ เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มสตรีอื่นๆ ในสหพันธ์สตรีภาคอีสาน

3.3.4 จัดตั้งกลุ่มสหกรณ์การเกษตรกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โลกหินลาด เพื่อส่งเสริมการออม การตลาดและการพัฒนาอาชีพร่วมกับภาครัฐ

3.3.5 จัดตั้งกลุ่มหมอยาพื้นบ้าน เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

4. บทบาทของภาคราชการ

ภาคราชการที่มีหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าสงวนแห่งชาติคือกรมป่าไม้ ส่วนในระดับพื้นที่ได้แก่ สำนักงานป่าไม้จังหวัด โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นฝ่ายสนับสนุน ซึ่งในช่วงก่อนที่จะมีโครงการปลูกป่าสาธิต ความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ อบต.กับ

ชาวบ้านยังอยู่ในภาวะปกติ กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าก็ไม่โดดเด่นเป็นระบบต่อเนื่อง จะมีการปลูกป่าก็เฉพาะในวันสำคัญของชาติเท่านั้น แต่เมื่อมีผลประโยชน์จากโครงการปลูกป่าสาคิดเข้ามาทำให้ผู้เกี่ยวข้องภาครัฐบางส่วนขัดแย้งกับชาวบ้านอย่างรุนแรงระหว่างปี พ.ศ. 2540 - 2542 ถือว่าเป็นปีแห่งความขัดแย้ง ส่วนระหว่างปี พ.ศ. 2543 - ปัจจุบัน เมื่อมีการยกเลิกโครงการปลูกป่าสาคิดและมีการปรับเปลี่ยน โยกย้ายเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในระดับต่างๆ แล้ว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐกับชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีกว่าเดิมมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของจังหวัดมหาสารคาม สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคามและสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม

บทบาทของภาคราชการที่สนับสนุนการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 จนถึงปัจจุบันสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ผู้แทนจังหวัดมหาสารคาม สำนักงานป่าไม้เขต 4 และสำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคามร่วมกับผู้แทนสมาชิกเกษตรกรภาคอีสานได้เดินสำรวจและกันแนวเขตป่าชุมชนโคกหินลาดเพื่อทำแนวเขตให้ชัดเจน
2. สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคามสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้ เพื่อปลูกในป่าและปลูกในไร่เนาของชาวบ้านปีละ 50,000 ต้น
3. สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคามดำเนินการจัดทำแนวเขตและแนวกันไฟในพื้นที่สำคัญทั่วป่า
4. สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคามสนับสนุนวิทยากร งบประมาณและอุปกรณ์ในการฝึกอบรมเพื่อจัดตั้งหน่วยอาสาสมัครป้องกันไฟป่า รวมทั้งสนับสนุนวิทยากรและเอกสารประกอบการสัมมนาสิ่งแวดล้อมขององค์กร
5. องค์กรบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคามสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดซื้อรถจักรยานและอุปกรณ์สำนักงาน ตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรทุกครั้ง
6. องค์กรบริหารส่วนตำบลสนับสนุนงบประมาณบางส่วนและเข้าร่วมกิจกรรมในพิธีปลูกป่าปีละ 2 ครั้ง

ผลกระทบต่อชาวบ้านจากการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด

จากการที่กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอแกลง 5 ตำบล 20 หมู่บ้าน ได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดและดำเนินการอนุรักษ์ป่าโดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ผลกระทบด้านกายภาพของป่า หลังจากกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดได้กำเนิดขึ้นเมื่อปลายปี 2540 และดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปัจจุบันได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของป่าดังนี้

1.1 มีการกำหนดแนวเขตของป่าที่ชัดเจน ได้พื้นที่ป่าจำนวน 2,622 ไร่ และสามารถยุติการบุกรุกป่าได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.2 ความหลากหลายทางชีวภาพทั่วพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ไม้ยืนต้นเติบโตหนาแน่นขึ้นกว่าเดิม ต้นไม้ กล้วยไม้ เห็ด และ ไม้พุ่มเกิดขึ้นอย่างหนาแน่นในบริเวณที่เคยถูกทำลาย

1.3 พืชสมุนไพรและเห็ดต่างๆ เกิดขึ้นให้เห็นอย่างมากมาย เนื่องจากป่ามีความชื้นมากกว่าเดิมตลอดทั้งปี

1.4 แมลงหลากหลายชนิดและสัตว์ป่าหายาก เช่น หม่าจิ้งจอก กระต่าย อีเห็น กระรอก กระแต งูเหลือมขนาดใหญ่ ฯลฯ ปรากฏตัวให้ชาวบ้านเห็นบ่อยขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อุทยานไถทาลายถิ่นที่อยู่จนเกือบจะสูญพันธุ์กลับมีให้เห็นอย่างชุกชุมเหมือนเดิม

1.5 บริเวณแอ่งน้ำซับที่เหือดแห้งหุดไหลมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เริ่มไหลซึมให้ความชุ่มชื้นแก่พืชพรรณในบริเวณดังกล่าวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา

2. ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ นับย้อนหลังไปก่อนปี พ.ศ. 2540 สองฝั่งถนนสายมหาสารคาม - วาปีปทุม กิโลเมตรที่ 12 - 17 ในช่วงฤดูฝนจะเรียงรายด้วยเพิงพักของชาวบ้านที่นึ่งขายเห็ดและของป่าแก่ผู้สัญจรผ่านไปมา สร้างรายได้แก่ชาวบ้านหลายร้อยครอบครัวๆ ละหลายหมื่นบาทต่อปี แต่โครงการปลูกป่าสาธิตของกรมป่าไม้ได้ทำให้ตลาดเห็ดดังกล่าวนี้ลดลง ระหว่างปี พ.ศ. 2541 - 2542 จากการสัมภาษณ์ของชาวบ้านพบว่า เป็นเพราะบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของป่าได้ถูกกันเป็นบริเวณหวงห้ามสำหรับคนและสัตว์ นอกจากนั้นสภาพเดิมของป่าได้ถูกปรับเปลี่ยนจนไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของสัตว์ป่า เห็ดและพรรณพืชนานาชนิด ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่าด้านอื่นๆ เช่น การเก็บเห็ด การหาของป่า และการหาสมุนไพร ก็อยู่ในสภาพยากลำบากขาดแคลนเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากป่าภายหลังจากการยุติโครงการปลูกป่าสาธิต นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมาส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ในทางที่ดีขึ้นอย่างมากเนื่องจากภาคราชการยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอนุรักษ์ป่าและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

3. ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรม การอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของชุมชนรอบป่ามากมาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นผลมาจากการศึกษาค้นคว้าทางออกของชาวบ้าน ผสมผสานกับปัจจัยภายนอกอันได้แก่ กลยุทธ์ในการจัดตั้งและความรู้ใหม่ๆ ในการอนุรักษ์ ซึ่งในที่สุดแล้วหลักการสำคัญที่นำไปสู่การอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืนกลับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมสรุปได้ดังนี้คือ

3.1 เกิดการรวมตัวของชาวบ้านเป็นองค์กรชุมชน โดยมีได้รับการจัดตั้งจากภาครัฐ และพัฒนาตนเองจนเข้มแข็ง ถึงแม้จะมีการต่อต้านอย่างรุนแรงจากอำนาจรัฐและกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์ก็ตาม

3.2 การพยายามสรุปบทเรียนการทำงาน การปรับเปลี่ยนยุทธวิธีและแสวงหาพันธมิตรจากภายนอกอย่างกว้างขวาง เป็นพลังส่งผลให้สังคมภายนอกยอมรับบทบาทและภูมิปัญญาของนครระดับรากหญ้ามากขึ้น

3.3 กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับชาติ และพลังกดดันของสมาชิกเกษตรกรภาคอีสานต่อภาครัฐ ส่งผลให้มีการปรับบทบาทของภาครัฐในเชิงสร้างสรรค์มากขึ้น จนสามารถยกระดับความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับองค์กรชุมชนให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

3.4 จากการศึกษาอย่างรอบด้านได้ข้อสรุปว่า พระสงฆ์มีอิทธิพลต่อการเติบโตขององค์กรชุมชนมีอิทธิพลต่อความเชื่อมั่นศรัทธาและผลสัมฤทธิ์ของการอนุรักษ์ป่าเป็นอย่างมาก

3.5 วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การบวชป่า การตั้งศาลเทพารักษ์ การกำหนดเขตคอนปู่ตา การปลูกป่าและการจัดระบบนิเวศเชิงวัฒนธรรม ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์มากกว่าวิธีการสมัยใหม่ ซึ่งเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนบทบาทของภาครัฐเป็นบทบาทของภาคประชาชน

3.6 การอนุรักษ์และต่อสู้เพื่อปกป้องป่าชุมชนโคกหินลาดได้รับการกล่าวขานชื่นชมไปทั่วประเทศ ทำให้มีผู้สนใจจากทั่วประเทศเดินทางมาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งมีการคัดเลือกให้ได้รับรางวัลพระราชทานการอนุรักษ์ป่าดีเด่นระดับประเทศประจำปี พ.ศ. 2544